

Tervise Arengu Instituut

**Süstlavahetuspunktide külastajate
HIV/AIDS-iga seotud riskikäitumine ja teadmised**

Lühikokkuvõte

Koostanud: Liilia Lõhmus, Aire Trummal

Tallinn 2005

Sissejuhatus

Süstlavahetuspunktide (SVP) esma- ja korduvkülastajate andmeid võrdlevat analüüsi teostati esmakordselt 2003. aastal kogutud andmete põhjal. Järgnevas raportis esitatakse analüüs 2004. aastal kogutud esma- ja korduvkülastajate andmetest Tallinnas ja Ida-Virumaal.

2004. aasta küsitluste läbiviimine toimus Tervise Arengu Instituudi ning järgmiste narkomaanide nõustamis- ja süstlavahetusteenust pakkuvate mittetulundusühingute (MTÜ) koostöös:

- Narva Narkomaanide ja Alkohoolikute Rehabilitatsioonikeskus “Sind ei jäeta üksi” – 10 SVP-d,
- MTÜ “Me aitame Sind” – 4 SVP-d,
- AIDS-i Tugikeskus – 3 SVP-d,
- Convictus Eesti – 3 SVP-d.

Süstlavahetuspunktid nii Tallinnas kui Ida-Virumaal tegutsevad ühtedel alustel – teostatakse narkomaanide nõustamist narkomaania, nakkushaiguste ja riskikäitumisega seotud teemadel, puhaste süstalde jagamist ja mustade vastuvõtmist, kondoomide ja teabematerjalide jagamist. 2004. aastal teostati süstlavahetuspunktidesse kokku 57 045 külastust; neist 3 264 olid esmakordsed külastused. Aasta jooksul jagati narkomaanidele 519 753 süstalt, 307 433 kondoomi ja 14 514 infomaterjali. 55% välja jagatud süstaldel koguti tagasi.

Iga-aastaselt teostatava uurimuse eesmärgiks on saada ülevaade sellest, millisel määral on süstlavahetuspunkte korduvalt külastanud klientide riskikäitumine ning teadmised HIV-i levikuteedest muutunud võrreldes esmaste klientidega. Andmete pidev kogumine ja analüüs antud valdkonnas aitavad kaasa süstlavahetuspunktide tegevuse edasisele planeerimisele ja töö tulemuslikkuse suurendamisele.

Uurimuse teostamine

Esmakülastajad

Süstlavahetuspunktide esmakülastajatena küsitleti kõiki narkomaane, kes tulid SVP-sse esimest korda ning olid nõus ankeedile vastama. Esmakülastajate küsitlemist teostasid kõik 4 teenuseosutajad kõigis SVP-des – kokku 20 süstlavahetuspunktis. Käesolevas raportis on kasutatud esmakülastajate andmeid, mis on kogutud 2004. aasta jaanuarist septembrini. Kokku on analüüsitud 1 810 esmakülastaja andmeid.

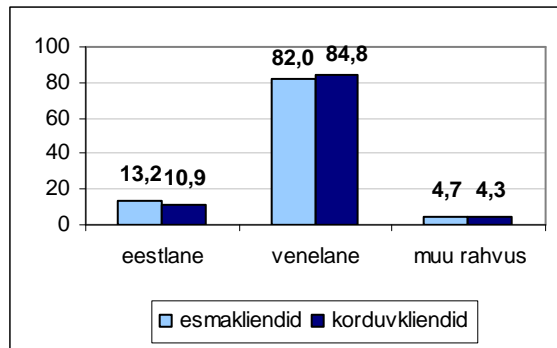
Korduvkülastajad

Korduvkülastajate küsitlemiseks koostati kvootvalim iga SVP jaoks eraldi. Andmete kogumisel loeti korduvkülastajaks kõik kliendid, kes olid külastanud SVP-d varasemalt vähemalt ühel korral. Korduvkülastajate küsitlemist teostasid samuti kõik 4 teenuseosutajat. Kokku küsitleti korduvkliente 17 SVP-s. Küsitlemisperiood kestis kuu aega – 12. oktoobrist 14. novembrini 2004. aastal. Kokku on analüüsitud 397 korduvkülastaja andmeid.

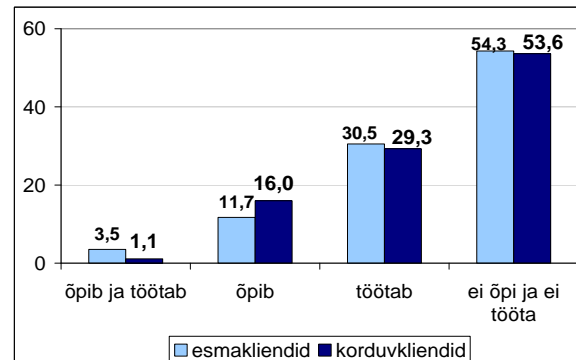
Andmete kogumine toimus nii esma- kui korduvkülastajate puhul ankeetküsitluse alusel. Mõlemad ankeedid on kooskõlastatud Tervise Arengu Instituudi juurde moodustatud süstivate narkomaanide töörühma poolt. Nii esma- kui korduvkülastajate küsitlejateks olid SVP-de töötajad.

Sotsiaal-demograafilised andmed

- Suur enamus SVP klientidest on mehed (80%), naised moodustasid vastanutest viiendiku.
- Nii esma- kui kordvükülastajate keskmine vanus on 23,3 aastat. Kõige suurema rühma moodustasid 20-24-aastased kliendid (üle neljakümne protsendi).
- Üle kaheksakümne protsendi külastajatest moodustasid vene rahvuse esindajad, eestlasi oli üle kümnendiku ning muude rahvuste esindajaid mõne protsendi ulatuses (vt joonis 1).
- Veidi rohkem kui pooled SVP klientidest ei tööta ega õpi. Töötavaid punktide külastajaid on alla kolmandiku ja õppijaid üle kümnendiku (vt joonis 2).

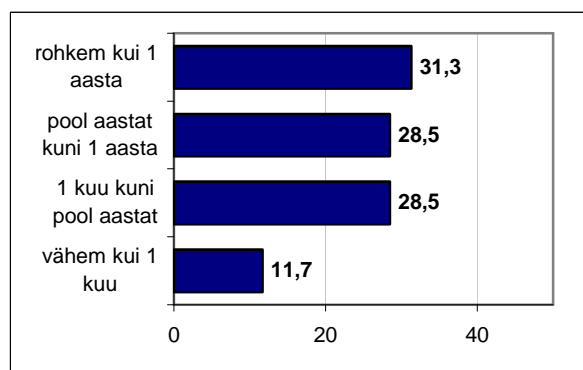
Joonis 1: SVP klientide rahvus (%)

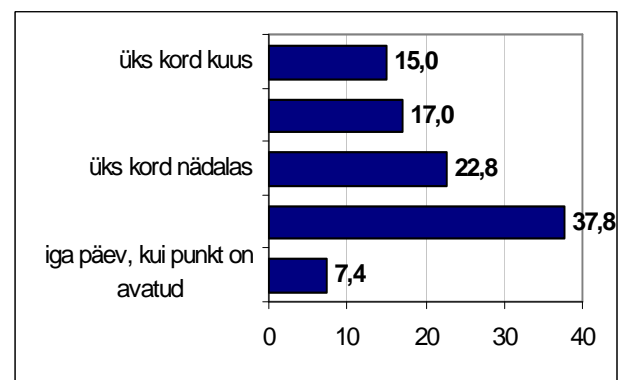
Joonis 2: SVP klientide tegevusala (%)

Süstlavahetuspunktide külastamine

- Ligi kolmandik kordvüklientidest on SVP-sid külastanud rohkem kui aasta vältel; kokku 60% on seda teinud vähemalt poole aasta jooksul (vt joonis 3). Vanemad kliendid on süstlavahetusprogrammis osalenud kauem. Võrreldes 2003. aastaga on kliendid süstlavahetuspunkte pikema aja vältel külastanud.
- 2/3 kordvüklientidest olid küsitlusele eelnenud kuu jooksul külastanud süstlavahetust vähemalt korra nädalas (vt joonis 4).
- Veidi üle kolmandiku klientidest (36%) saavad ühe külastuse jooksul punktist 2-5 süstlalt ning veidi alla kolmandiku 6-10 süstalt (32%). 2003. aastaga võrreldes antakse klientidele korrakaasna enam süstlaid.
- Kolmveerand külastajatest võtab süstlaid kaasa ka oma kaaslastele.
- Suur enamus klientidest toob kasutatud süstlaid SVP-desse tagasi. Ligi nelikümmend protsenti neist teeb seda alati.

Joonis 3: Kordvükülastajate SVP-de külastamise periood (%)

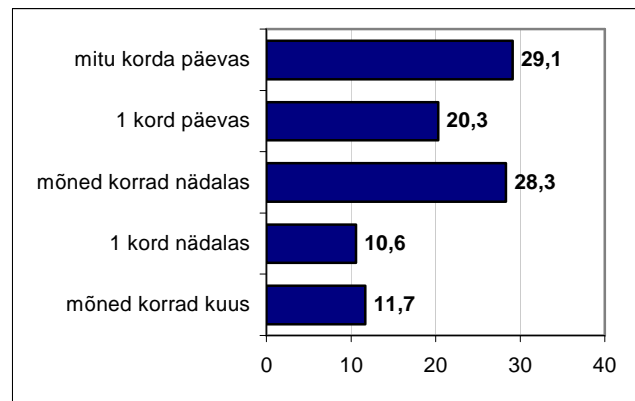
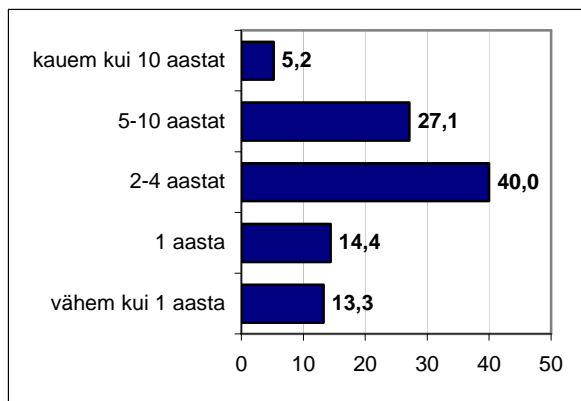

Joonis 4: Kordvükülastajate SVP-de külastamise sagedus viimasel kuul (%)

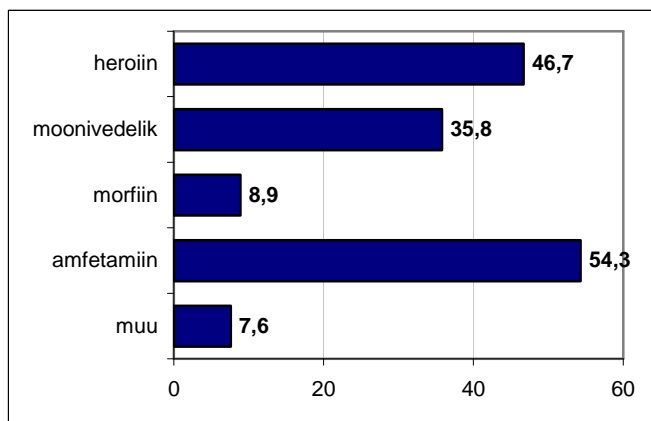
Narkootikumide süstimine

Narkootikumide süstimise perioodi kohta küsiti esmakülastajatelt; süstimise sageduse ja süstitavate narkootikumide kohta korduvkülastajatelt.

- Ligi kolmveerand SVP-sse esmakordselt tulnud külastajatest on eelnevalt süstimisega tegeleenud vähemalt kaks aastat – kõige suurem hulk neist 2-4 aastat (vt joonis 5). Mehed on võrreldes naistega kauem narkootikume süstinud. Võrreldes 2003. aastaga on 2004. aastal punktidesse jõudnud pikema süstimisstaaziga narkomaanid.
- Narkootikumide süstimist on alustatud suures osas umbes 18-20-aastaselt. Sellele viitab asjaolu, et vanuse kasvades suureneb kauem narkootikume süstinute osakaal.
- Võrreldes eestlastega on muust rahvusest kliendid narkootikume kauem süstinud.
- Pooled SVP-de külastajatest süstivad vähemalt ühe korra päevas, üle viiendiku süstivad üks kord nädalas või harvem (vt joonis 6). Mehed teevad seda sagedamini kui naised.
- Narkomaanid, kes süstivad sagedamini, külastavad sagedamini ka süstlavahetust.
- Umbes kolmveerand külastajatest süstivad opiaate ning veidi üle poole stimulaatoreid. Kõige enam süstitavaks aineks on amfetamiin, millele järgneb heroiin ja moonivedelik (vt joonis 7). Keskmiselt on eelnenud kuu jooksul süstitud 1,6 erinevat ainet; enam kui pooled süstivad vaid ühte ainet.
- Heroiin on enam levinud Tallinna klientide seas ning moonivedelik Ida-Virumaal.

Joonis 5: Narkootikumide süstimise periood esmaklientide hulgas (%) **Joonis 6:** Korduvkülastajate narkootikumide süstimise sagedus viimase kuu jooksul (%)

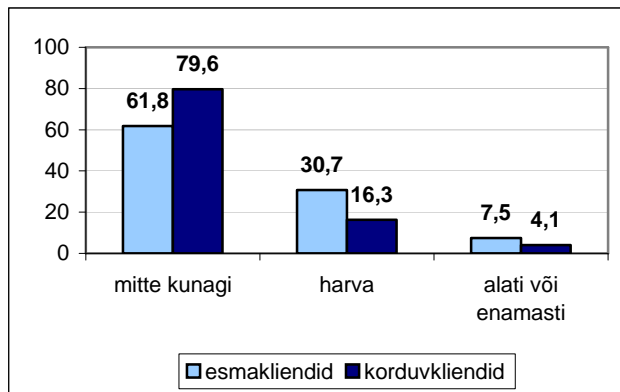

Joonis 7: Korduvkülastajate seas viimase kuu aja jooksul enam süstitud narkootikumid (%)

Süstalde jagamine

Süstimisega seotud riskikäitumise ulatust mõõdetakse indikaatori abil, mis kajastab narkomaanide hulka, kes viimase kuu aja jooksul narkootikume süstides ei jaganud teistega kordagi süstlaid. Mida suurem on indikaatori väärtus, seda väiksem on riskikäitumine.

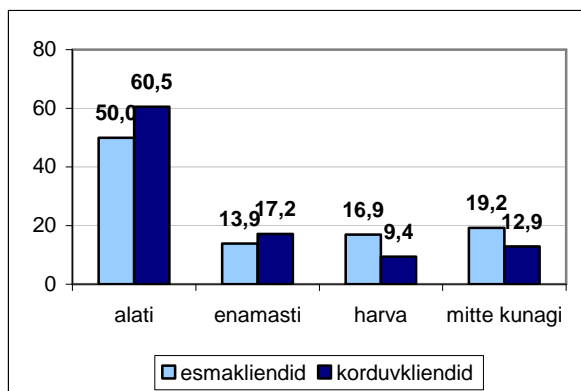
- Rohkem kui pooled esmakülastajatest ning rohkem kui kolmveerand korduvklientidest ei kasutanud küsitlusele eelnenud kuu jooksul kordagi teistega ühist süstalt. Esma- ja korduvklientide andmed erinevad oluliselt – korduvklientide hulgas on turvaliselt käitunud narkomaane 18% võrra enam (vt joonis 8).

Joonis 8: Süstalde jagamine viimasel kuul SVP klientide lõikes (%)

Seksuaalpartnerid ja kondoomi kasutamine

- Ligi viiendik SVP külastajatest ei ole küsitlusele eelnenud kuu jooksul seksuaalvahekorras olnud. Umbes pooltel on olnud 1 seksuaalpartner ning enam kui neljandikul 2-5 partnerit.
- Nii esma- kui korduvklientide seas on kõige suuremal hulgal neid vastajaid, kes on küsitlusele eelnenud kuu aja jooksul kasutanud kondoomi alati. Korduvkülastajate seas on 11% võrra enam kondoomi alati kasutanud narkomaane, mis on statistiliselt oluline erinevus (vt joonis 9).
- Viimase vahekorra ajal kasutas kondoomi 63% esmakülastajatest ja 78% korduvkülastajatest.

Joonis 9: Kondoomi kasutamise sagedus viimasel kuul SVP klientide lõikes (% seksuaalvahekorras olnutest)

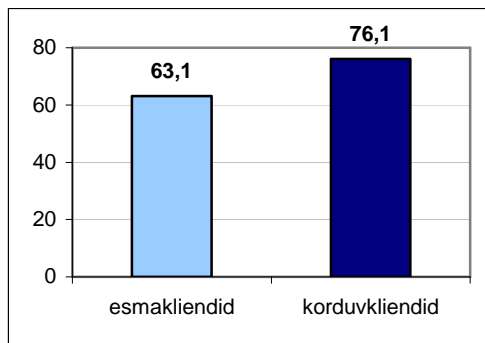
Teadmise HIV-i levikuteedest

Süstivate narkomaanide HIV-i levikuteedega seotud teadmiste hindamiseks on kasutatud indikaatorit, mis on arvatud kahe küsimuse põhjal:

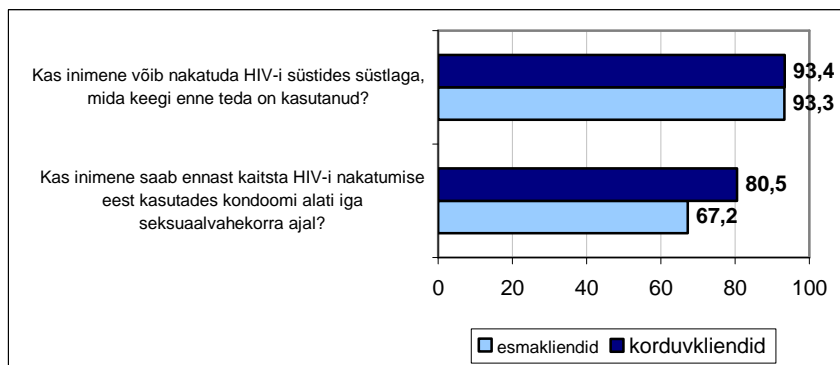
1. Kas inimene saab ennast kaitsta HIV-i nakatumise eest kasutades kondoomi iga seksuaalvahekorra ajal? (õige vastus: jaatav)
2. Kas inimene võib nakatuda HIV-i süstides süstlaga, mida keegi enne teda on kasutanud? (õige vastus: jaatav)

Indikaatori arvutamisel arvestati nende ankeedi täitnutega, kes vastasid õigesti mõlemale küsimusele.

- Korduvklientide hulgas on esmakülastajatega võrreldes 13% enam neid, kellel on korrektsed teadmised HIV-nakkuse levikuteedest ehk kes vastasid õigesti korraga kahele teadmiste küsimusele (vastavalt 76% ja 63%) (vt joonis 10).
- Kahte küsimust eraldi vaadates on SVP külastajate teadmine sellest, et HIV-i võib nakatuda süstides eelnevalt kasutatud süstlaga, väga suur – küsimusele vastas õigesti üle üheksakümne protsenti nii esma- kui korduvkülastajatest (vt joonis 11)

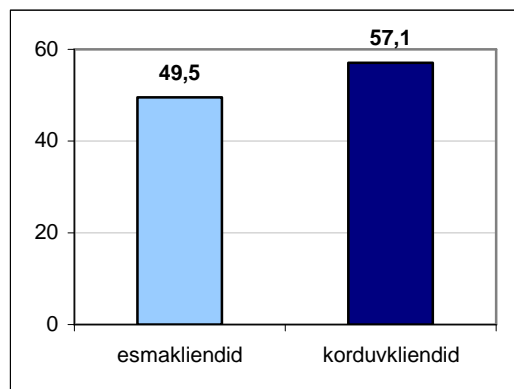
Joonis 10: Korrektsed teadmised HIV-i levikuteedest (%)

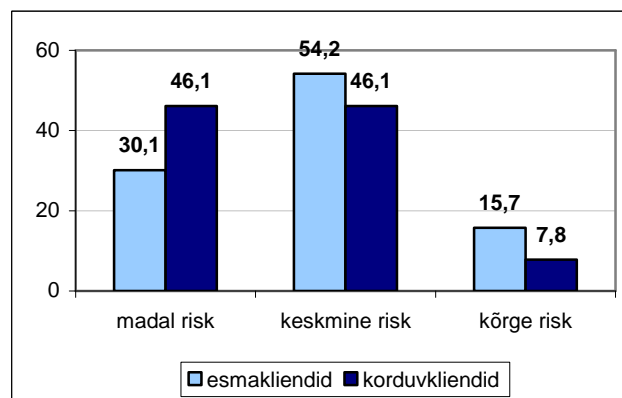
Joonis 11: Kliendid, kes andsid õiged vastused teadlikkuse küsimustele (%)

HIV-testi tegemine

- Korduvklientide hulgas on esmakülastajatega võrreldes 7% enam neid, kes on viimase aasta jooksul käinud HIV testi tegemas (vastavalt 57% ja 50%) (vt joonis 12).

Joonis 12: Viimase aasta jooksul HIV-testi teinud kliendid (%)

Joonis 13: Jagunemine riskigruppidesse SVP klientide lõikes (%)

Riskirühmad

Riskitasemete eristamiseks arvutati käitumist iseloomustav skoor, mille koostamisel võeti arvesse järgmisi komponente: süstalde jagamine teistega, seksuaalvahekorras kondoomi kasutamine. Peale toodud komponentide liitmist saadi riskikäitumise skoor, mille alusel jaotati SVP külastajad kolme gruppi: 1) madala riskitasemega grupp, 2) keskmise riskitasemega grupp, 3) kõrge riskitasemega grupp.

- Korduvklientide hulgas on esmakülastajatega võrreldes 16% enam madala riskikäitumise skooriga (ei jaga süstalt ja kasutavad kondoomi) inimesi (vastavalt 46% ja 30%) (vt joonis 13).
- Madala riskikäitumisega klientidel on suuremad teadmised HIV-nakkuse levikuteedest.

Kokkuvõte

Kokkuvõttes võib öelda, et 2004. aastal on süstlavahetuse töö tulemuseks suuremad muutused sihtrühmas, kui aasta tagasi. 2003. aastaga võrreldes antakse külastajatele korraga kaasa enam süstlaid ning suur osa neist võtab süstlaid ka oma kaaslastele. Oluliselt on vähenenud nii süstalde mitte jagamist kui ka kondoomi kasutamist puudutav riskikäitumine ning suurenenud SVP korduvkülastajate teadmised nakkuse levikuteedest. Oluliselt on suurenenud ka nende hulk, kes väldivad riskikäitumist mõlema komponendi suhtes – nii süstides kui ka seksuaalvahekorras ajal.